

В І Д Г У К

**офіційного опонента доктора юридичних наук, професора
Чувакова Олега Анатолійовича
на дисертацію КОЛОМІЄЦЬ Юлії Юріївни
«Кримінально-правова ідеологія в юридичній доктрині
та кримінальному законодавстві України»,
подану на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук
за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія;
кримінально-виконавче право**

І. Актуальність теми дослідження. Одним із найбільш пріоритетних завдань зовнішньополітичного і внутрішньополітичного розвитку сучасної української державності є захист основ її національної безпеки. Національна безпека – це конкретно-історична категорія, що видозмінюється в залежності від існуючих соціально-політичних, економічних, духовно-ідеологічних і інших умов. В існуючих у цей час умовах, за яких в Україні активізувалися загрози конституційному ладу, суверенітету, територіальній цілісності й недоторканності (з урахуванням останніх подій на південному сході України), виникає невідкладна об'єктивна необхідність в адекватній протидії з боку держави таким антидержавним проявам. З метою ефективного вирішення подібних завдань, на державі лежить природний тягар з розробки комплексу заходів і засобів, спрямованих на створення ідеологічного підґрунтя подальшого розвитку науки кримінального права та кримінального законодавства. Проблема нейтралізації і протидії злочинам в багатьох випадках залежить від ідеологічної спрямованості політики держави.

Сучасна теорія кримінально-правової науки не містить загального поняття кримінально-правової ідеології. Наявність такого поняття в юридичній науці дозволило б визначити ідеологічні основи криміналізації та

декриміналізації суспільно небезпечних діянь. Система Особливої частини КК України дозволяє говорити про певне коло однорідних суспільно небезпечних діянь, що посягають на ідейні основи суспільства та держави. Серед таких злочинів особливе значення мають злочини проти основ національної безпеки. Викладене свідчить про актуальність теми дисертаційного дослідження Ю. Ю. Коломієць «Кримінально-прагматична ідеологія в юридичній доктрині та кримінальному законодавстві України». Відсутність системних сучасних досліджень кримінально-правової ідеології, необхідної кількості наукових публікацій, достатніх наукових розробок за темою дисертаційного дослідження підвищують значення цієї роботи для юридичної науки.

II. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації Ю. Ю. Коломієць, та їх достовірність є достатньо високими. Дисертація ґрунтується на комплексному застосуванні загальнонаукових та спеціальних методів наукового пізнання, обраних з урахуванням мети і завдань дослідження, його об'єкта та предмета. На рівні певної групи наук, а саме, суспільствознавства використовувалися конкретно-історичний та соціологічний метод. На рівні юридичної науки використовувалися: метод порівняння; метод техніко-юридичного аналізу; метод конкретизації; метод тлумачення. На міждисциплінарному рівні використовувався метод аналогії. Перераховані методи дозволили отримати нові наукові результати стосовно кримінально-правової ідеології.

Висновки і рекомендації дисертантки ґрунтуються на глибокому аналізі наукової літератури у різних галузях знань: філософії, політології, соціології, теорії та історії держави і права. Нормативною базою дисертації є Конституція України, міжнародно-правові акти у сфері забезпечення основних прав, свобод та інтересів людини, Кримінальний кодекс України, акти чинного законодавства України та деяких зарубіжних країн (США та ін.), в яких предметно виражена ідеологія держави.

Емпіричну базу дослідження становлять: рішення Європейського суду з прав людини; рішення Конституційного Суду України; судові рішення, внесені до Єдиного державного реєстру судових рішень щодо злочинів проти основ національної безпеки України та злочинів проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку та осіб, які вчинили ці злочини; результати анкетування 510 громадян України з приводу їх ставлення до кримінального права України, серед яких 256 чоловіків та 254 жінки.

Дисертація є кваліфікованим самостійним дослідженням. Її основні теоретичні і практичні висновки, положення викладено: в одноособовій монографії «Кримінально-правова ідеологія: філософсько-правове дослідження»; в колективних монографіях: «Наукове та законодавче забезпечення реалізації концепції кримінальних проступків», «Гуманітарний дискурс: політика, управління, влада», «Правовий вплив на неправомірну поведінку: актуальні грані», «Сучасне кримінальне право України: наукові нариси», «Ідея і дія: погляд Ф./П./П./С./», «Концепты и контрасты», «Development and modernization of the legal systems of Eastern Europe: experience of Poland and prospects of Ukraine», «Кримінальний процесуальний кодекс 2012 року: ідеологія та практика правозастосування»; у 23 наукових статтях, з яких 19 статей опубліковано у фахових виданнях, перелік яких затверджено МОН України, 5 статтях, опублікованих у зарубіжних періодичних виданнях, а також у 30 тезах доповідей на науково-практичних конференціях, симпозіумах, засіданнях круглих столів.

III. Новизна наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Праця Ю. Ю. Коломієць вирізняється тим, що вона є першим у вітчизняній науці кримінального права спеціальним комплексним дослідженням кримінально-правової ідеології України.

До положень дисертації, які мають елементи новизни, належать зокрема такі результати дослідження.

Здобувачем уперше:

обґрунтовано, що обрання методологічного інструментарію науки кримінального права залежить від ідеології, що склалася на рівні взаємовідносин людини і природи, людини та суспільства, людини та держави;

запропоновано модель кримінально-правової ідеології, яка здатна об'єднати заходи кримінально-правового впливу з іншими соціальними регуляторами, зокрема нормами моралі, традиціями, звичаями тощо, які легітимовані суспільством і зумовлені історично досягнутим культурним рівнем суспільства;

встановлено, що кримінально-правова ідеологія та кримінально-правова доктрина взаємозалежні, але не тотожні поняття. Якщо кримінально-правова ідеологія являє собою систему світоглядних ідей, то доктрина є знаннями, що сформувалися під впливом цих ідей, знаннями, які є результатом пізнавального процесу, що не викликає сумнівів, знаннями, які отримали право на істину, відповідальну перед зовнішнім (матеріально-практичним) і внутрішнім (логічна аргументація та моделювання) досвідом;

запропоновано визначення ідеології науки кримінального права та систему принципів наукової діяльності: ідеологія науки кримінального права – це система ідей про загальнотеоретичні та етико-психологічні напрямки наукової діяльності у сфері кримінального права; система принципів наукової діяльності включає принципи наукової діяльності на загальнотеоретичному рівні: раціоналізм, обґрунтованість, всебічність, об'єктивність, системність (цілісність), спадкоємність результатів наукової творчості; принципи наукової діяльності на етико-психологічному рівні: прагнення до істини (навіть якщо вона статична), солідарність заради істини, усвідомлення відповідальної ролі кожного в загальному процесі світобудови;

сформульоване авторське визначення поняття кримінально-правової ідеології – це система світоглядних ідей про сутність та зміст охоронної функції кримінального права, а також про механізм її реалізації через символічні (словесно-теоретичні та знаково-образні) форми за допомогою

державних та інших соціальних інститутів, що впливають на суспільну та індивідуальну свідомість та підсвідомість людей;

запропоновано передбачити у КК України поряд із завданнями його мету, під якою слід розуміти формування та закріплення в суспільстві в цілому, а також у кожного індивідуума окремо впевненості в справедливості і обов'язковості виконання кримінального закону;

доведено, що кримінально-правова ідеологія виконує: на загальнолюдському рівні гносеологічну, онтологічну, інформаційну, герменевтичну, прогностичну, аксіологічну, орієнтаційну, регулятивну, інтегративну (мобілізаційну і консолідуючу), когнітивну функції; на загальноправовому рівні – функцію легітимності влади; на рівні кримінального права – захисну функцію;

доведено, що кримінально-правова ідеологія є різновидом правової ідеології, правова ідеологія – різновидом державної ідеології, державна ідеологія – різновидом загальнолюдської ідеології, а також те, що кримінально-правова ідеологія є складовою частиною загальної ідеології протидії злочинності, до якої, окрім кримінально-правової ідеології, входять кримінально-процесуальна, кримінально-виконавча ідеології;

визначено етапи формування кримінально-правової ідеології, а саме: створення етичної бази, розробка системи дій, формування системи образів-символів, за допомогою яких здійснюється вплив на свідомість та підсвідомість людини;

встановлено, що розвиток ідеологічного вчення залежить від якості інформації та кількості часу і «зацікавленості» суб'єктів ідеологічного впливу в реалізації світоглядних ідей, які їм пропонуються, що дало змогу запропонувати час, протягом якого прийнятий кримінальний закон не можна змінювати;

виділені та охарактеризовані принципи кримінально-правової ідеології;

встановлено, що реалізація кримінально-правової ідеології на практиці залежить від джерел кримінального права та кримінально-правової політики, яка має бути її частиною;

встановлено, що ідеологічний вплив кримінального права може здійснюватися через такі норми: норми-засади (преамбула КК України); визначально-установчі норми (цілі та завдання КК України); норми-дефініції (термінологічний апарат КК України); норми-принципи (закріплення в КК України принципів кримінального права); норми-правила поведінки (охоронні норми, які передбачають негативну реакцію держави на неправомірну поведінку суб'єктів правовідносин, та регулятивні норми, які встановлюють права та обов'язки суб'єктів кримінальних правовідносин);

запропонована теорія криміналізації суспільно небезпечних діянь у вигляді циклічної програми, метою якої є попередження конфлікту інтересів, наслідком якого є або може стати суспільно небезпечне діяння;

запропоновано проект Концепції кримінально-правового забезпечення національних інтересів України в умовах глобалізації, в якій сформульовано пропозиції щодо вдосконалення кримінального законодавства України з урахуванням єдиних ідейних основ кримінального права, що відповідають потребам сучасної України;

вдосконалено:

визначення методології науки кримінального права в частині необхідності врахування певного філософсько-світоглядного підходу, який відображає уявлення людини про навколишній світ;

поняття та систему принципів кримінального права, а саме запропоноване законодавче визначення цих принципів із розташуванням їх у КК України в певній послідовності;

наукова позиція стосовно впливу кримінально-правової ідеології на доктринальні погляди щодо кримінального права взагалі та окремих його інститутів зокрема. Зроблено висновок, що кримінально-правова ідеологія, з одного боку, ґрунтується на доктринальних поглядах на кримінальне право і

окремі його інститути, з іншого боку – здатна їх змінити в тих випадках, коли вони не відповідають інтересам суб'єктів ідеологічного впливу (наприклад, під впливом ідей євроінтеграції змінюються уявлення про злочин, поряд з ним створюються такі поняття, як кримінальне правопорушення та кримінальний проступок);

дістало подальшого розвитку:

наукове положення про те, що кримінально-правова ідеологія не може існувати без системності юридичної форми кримінального права, яка має як внутрішні, так і зовнішні ознаки. Внутрішніми ознаками системності є: 1) взаємодія елементів логічної структури кримінально-правової норми; 2) узгодженість кримінально-правових норм у КК України; 3) узгодженість кримінально-правових норм з Конституцією України; 4) узгодженість кримінально-правових норм з нормами міжнародного права; 5) узгодженість кримінально-правових норм з нормами інших галузей права. Зовнішніми ознаками системності є взаємодія кримінально-правових норм з іншими соціальними регуляторами;

ідея про те, що взаємоповага та взаємна відповідальність особистості–суспільства–держави виявляються в тому, що злочин визнається суспільно небезпечним діянням, а також в тому, що суспільна небезпечність діяння встановлюється через конфліктологічний підхід;

ідея про те, що підвищити авторитет та життєздатність кримінального закону можна шляхом створення «маленького» Кримінального кодексу з невеликим набором найбільш суспільно небезпечних діянь;

позиція авторів Концепції впровадження проступку шляхом ухвалення Закону (Кодексу) України про проступки. Додатково аргументовано те, що вилучення з КК України діянь, які не становлять суспільної небезпеки, дозволить підвищити ступінь реалізації невідворотності відповідальності шляхом економії заходів кримінально-правового впливу;

ідея про те, що кримінальна відповідальність в її негативному та позитивному аспектах є кримінально-правовою оцінкою діяння (як злочину, так і правомірної поведінки) особи з боку держави;

ідея про доцільність існування преамбули в Кримінальному кодексі України, в якій потрібно відобразити мотиви, керуючись якими законодавець ухвалює кримінальний закон. Законодавче закріплення цих мотивів може допомогти зв'язати ідеї кримінального права (кримінально-правову ідеологію) з державною (загальнонаціональною) і загальнолюдською ідеологіями, показати які цінності лежать в основі діяльності законодавця;

наукові підходи до визначення системи Загальної частини КК України, в якій запропоновано виокремити такі розділи у визначеній послідовності: Розділ I «Загальні положення»; Розділ II «Кримінальний закон»; Розділ III «Злочин»: Глава 1 «Поняття, види та стадії злочину», Глава 2 «Обставини, що виключають злочинність діяння»; Розділ IV «Склад злочину»: Глава 1 «Об'єкт злочину», Глава 2 «Об'єктивна сторона злочину», Глава 3 «Суб'єкт злочину», Глава 4 «Суб'єктивна сторона злочину»; Розділ V «Кримінально-правова кваліфікація»: Глава 1 «Загальні правила кримінально-правової кваліфікації», Глава 2 «Кваліфікація злочинів вчинених у співучасті», Глава 3 «Кваліфікація повторності, сукупності та рецидиву злочинів»; Розділ VI «Кримінальна відповідальність»: Глава 1 «Поняття та форми реалізації кримінальної відповідальності», Глава 2 «Звільнення від кримінальної відповідальності»; Розділ VII «Покарання»: Глава 1 «Поняття та види покарання», Глава 2 «Призначення покарання», Глава 3 «Звільнення від покарання та його відбування»; Глава 4 «Судимість»; Розділ VIII «Заходи кримінально-правового характеру, що застосовуються до осіб, які не є суб'єктами злочину»: Глава 1 «Примусові заходи медичного характеру», Глава 2 «Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб»; Розділ IX «Спеціальні заходи кримінально-правового характеру»: Глава 1 «Примусове лікування», Глава 2 «Спеціальна конфіскація»; Розділ X «Особливості кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх»;

наукова позиція щодо розміщення розділів в Особливій частині Кримінального кодексу України.

Окрім положень наукової новизни, в роботі є багато цікавих пропозицій щодо подальшого розвитку кримінального права на підставі кримінально-правової ідеології.

1) Особливої уваги потребує пропозиція щодо застосування методу метафізики під час наукових досліджень у сфері кримінального права. Останнім часом цей метод мало використовується сучасними науковцями, незважаючи на те, що саме з його допомогою можна зрозуміти сутність того чи іншого явища та з'ясувати на чому ґрунтується ідейна єдність навколишньої дійсності.

2) Науково обґрунтованим є визначення кримінально-правової ідеології, запропоноване на підставі визначення правової та загальнолюдської ідеологій.

3) Цікавими є висновки авторки щодо збалансованості інтересів людини, суспільства та держави під час вирішення кримінальних конфліктів.

4) Дискусійною, але науково обґрунтованою і такою що потребує подальших наукових досліджень є пропозиція Ю. Ю. Коломієць щодо систематизації Особливої частини Кримінального кодексу України.

5) Зважаючи на те, що над новим КК України працює робоча група з питань розвитку кримінального права у складі Комісії з питань правової реформи, що утворена відповідно до Указу Президента України від 7 серпня 2019 р., слухною є запропонована авторкою Концепція кримінально-правового забезпечення національних інтересів України в умовах глобалізації.

6) Можна погодитись з ідеєю про доцільність існування преамбули в Кримінальному кодексі України, в якій потрібно відобразити мотиви, керуючись якими законодавець ухвалює кримінальний закон.

Оцінюючи важливість для науки і практики одержаних авторкою результатів, необхідно також відзначити, що дисертація Ю. Ю. Коломієць

виконана відповідно до: плану науково-дослідницької роботи кафедри кримінального права Національного університету «Одеська юридична академія» «Механізм кримінально-правового впливу в умовах сталого розвитку» на 2011–2015 рр. як складової плану науково-дослідної роботи Національного університету «Одеська юридична академія» на 2011–2015 роки «Теоретичні та практичні проблеми забезпечення сталого розвитку української державності та права» (ДРН 0110U000671); плану науково-дослідної роботи кафедри кримінального права Національного університету «Одеська юридична академія» «Стан, тенденції та перспективи розвитку кримінального права у XXI столітті» на 2016–2020 роки як складової плану науково-дослідної роботи Національного університету «Одеська юридична академія» «Стратегія інтеграційного розвитку України: правовий та культурний вимір» (державний реєстраційний номер 0116Ш 01842) на 2016–2020 роки. Дисертація виконана також відповідно до плану фундаментального наукового дослідження «Теорія кримінальної законотворчості: концептуальні основи» (державний реєстраційний номер 0115U002494), яке здійснювалося у 2015–2017 роках, та плану фундаментального наукового дослідження «Євроінтеграційна кримінально-правова політика України» (державний реєстраційний номер: 0118U003677) на 2018–2019 роки.

Результати дослідження мають наукове та **практичне значення**. Викладені в дисертації положення можуть бути використані у:

науково-дослідній роботі – при здійсненні фундаментального наукового дослідження «Теорія кримінальної законотворчості: концептуальні основи» (державний реєстраційний номер 0115Ш 02494) (2015–2017 рр.) та як основа для подальшого наукового дослідження ідейних основ кримінального права, які забезпечують єдність кримінального законодавства та злагодженість механізму його застосування;

правотворчій діяльності – під час підготовки проектів законів про внесення змін і доповнень до КК України та інших нормативно-правових актів, які стосуються забезпечення реалізації кримінально-правової ідеології;

правозастосовній діяльності – у процесі інтерпретації кримінально-правових норм, кваліфікації злочинів та визначенні кримінально-правових наслідків вчинення діянь, передбачених КК України (акт Херсонської місцевої прокуратури від 20.11.2019 р.), під час створення та підтримання єдиного ціннісно-смислового ядра діяльності державних та інших соціальних інститутів з метою впровадження ідей кримінально-правової ідеології (акт Південного оперативного козацького округу від 18.02.2020 р., акт Одеської регіональної організації Національної спілки журналістів України від 18.02.2020 р., акт настоятеля храму преп. Сергія Радонезького при Церковно-приходській школі від 20.02.2020 р.);

навчальному процесі – під час підготовки та читанні лекцій, проведенні семінарських і практичних занять з навчальних дисциплін «Кримінальне право», «Кримінологія», «Кримінально-виконавче право», інших дисциплін кримінально-правового циклу, а також при підготовці підручників, навчальних посібників, методичних рекомендацій, тематики кваліфікаційних робіт із зазначених дисциплін (акт Національного університету «Одеська юридична академія» від 12.11.2019 р., акт Херсонського державного університету від 25.11.2019 р.).

Зміст автореферату дисертації відповідає її основним положенням та встановленим вимогам.

IV. У цілому позитивно оцінюючи рецензовану працю, слід звернути увагу на окремі положення, які потребують або додаткової аргументації, або спеціальних пояснень під час захисту дисертації.

1. В дисертації обґрунтовано, що раціональність кримінально-правової ідеології повинна виражатися в розумному балансі інтересів особистості, суспільства, держави при мінімумі витрат, з урахуванням триєдиного початку навколишнього світу: Божественного (Духовного)–Природного–Людського.

Виникає питання: як раціональність кримінально-правової ідеології може залежати від Божественного (Духовного) початку навколишньої дійсності. Існування Бога поки що не доведено, як і його відсутність.

2. Авторка недостатньо уваги приділила значенню ідеології під час застосування різних способів тлумачення кримінально-правових норм, а саме мовного, логічного, системного, цільового, історичного, функціонального, спеціально-юридичного способів. На нашу думку, в дисертаційних дослідженнях необхідно було зазначити, чи зобов'язані суб'єкти тлумачення мотивуючи своє розуміння змісту кримінально-правової норми називати використаний ними спосіб (способи) тлумачення та ідеї покладені в його (їх) основу.

3. Суб'єкти впровадження кримінально-правової ідеології в дисертації поділяються на два види: 1) суб'єкти, які беруть участь у формуванні та впровадженні кримінально-правової ідеології; 2) учасники кримінально-правової ідеології, які діють під впливом кримінально-правової ідеології. Суб'єктів, які беруть участь у формуванні та впровадженні кримінально-правової ідеології дисертантка поділила на: 1) суб'єктів, наділених владними повноваженнями (Верховна Рада України, Президент України, Кабінет Міністрів України, Конституцій Суд України, Верховний Суд, Європейський суд з прав людини); 2) суб'єктів, від яких залежить організація спільної діяльності людей (сім'я, освіта, громадськість, релігійні та громадські організації). Виникає питання: Чому серед суб'єктів, наділених владними повноваженнями не згадуються прокуратура України, Збройні Сили України, Служба безпеки України, Державна прикордонна служба України?

4. На с. 8 автореферату дисертантка пише, що набула подальшого розвитку ідея про те, що кримінальна відповідальність в її негативному та позитивному аспектах є кримінально-правовою оцінкою діяння (як злочину, так і правомірної поведінки) особи з боку держави. Виникає питання: Чи потребує правомірна поведінка особи позитивної оцінки з боку держави і в

яких випадках? Чи не перевантажить впровадження цієї ідеї правоохоронні та судові органи?

5. Авторка запропонувала принципи кримінально-правової ідеології. Серед яких є:

законність – закони і підзаконні акти неухильно та повсюдно виконуються усіма учасниками міжлюдської комунікації, насамперед, державними органами та громадськими об'єднаннями;

гуманізм – збалансованість життєво важливих інтересів людини, суспільства, держави (забезпечення основних прав, свобод та інтересів людини залежить від збалансованості життєво важливих інтересів людини, суспільства, держави);

справедливість – взаємоповага та взаємна відповідальність (взаємоповага та взаємна відповідальність є необхідними умовами життя будь-якого суспільства, адже справедливість – це прагнення до рівноваги);

рівність – юридична захищеність осіб незалежно від статі, раси, національності, походження, майнового і службового становища, ставлення до релігії, переконань, належності до громадських об'єднань, а також будь-яких інших ознак та обставин (у правовій державі кожна особа має право на вільне здійснення, охорону та захист законних прав, свобод та інтересів);

невідворотність державного реагування на протиправні діяння – держава бере на себе обов'язок реагувати на всі випадки вчинення протиправних діянь шляхом кримінально-правового та процедурно-процесуального забезпечення відповідної діяльності (здатність держави реагувати на протиправні діяння є тим «лакмусовим» папірцем, який дозволяє оцінити державу як правову чи неправову).

Виникають наступні питання:

- чому принцип законності стосується в першу чергу державних органів та громадських об'єднань;

- чому принцип гуманізму полягає в збалансованості життєво важливих інтересів людини, суспільства, держави, а не в милосерді;

- чому принцип справедливості полягає у взаємоповазі та взаємній відповідальності, а не в спів розмірності злочину та покарання;

- навіщо потрібен принцип про невідворотність державного реагування на протиправні діяння, чи має наша держава потрібні ресурси для виконання зазначеного принципу.

Висловлені зауваження загалом не применшують наукової цінності результатів дисертаційного дослідження, представлених в докторській дисертації Ю. Ю. Коломієць. Дослідження є завершеним, цілісним, обґрунтованим та самостійним. Викладені критичні міркування навпаки свідчать про актуальність та важливість зроблених наукових висновків, які потребують подальшого наукового обговорення та обґрунтування.

Праця Коломієць Юлії Юріївни відповідає вимогам, які передбачені пунктами 9, 10, 12, 13, 14 Порядку присудження наукових ступенів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року № 567, а сама здобувачка на основі публічного захисту заслуговує присудження наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право.

Офіційний опонент –

завідувач кафедри кримінального права,

кримінального процесу і криміналістики

Одеського національного університету

імені І.І. Мечникова

доктор юридичних наук, професор

О. А. Чуваков

підпис Чувакова О.А.
ЗАСВІДЧУЮ
 Вчений секретар ОНУ імені І.І. Мечникова
С. В. Курандо
 20__ р.